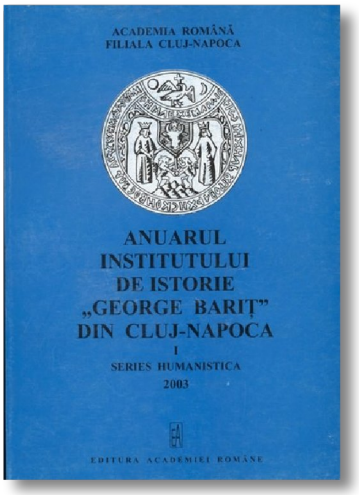

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

Constituirea internă a unei viziuni filosofice

Teodor Vidam

How to cite this article:
Vidam, Teodor (2003) *Constituirea internă a unei viziuni filosofice*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 1, pp. 357–366. DOI: 10.5281/zenodo.22965492

© 2003: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

CONSTITUIREA INTERNĂ A UNEI VIZIUNI FILOSOFICE

Teodor Vidam
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

În peisajul filosofic actual, rar ni se oferă ocazia de a fi martori la constituirea unei viziuni filosofice proprii, care să vizeze deopotrivă valențele semnificative ale mersului şi gândirii teoretice universale şi naționale, demers capital întreprins cu anvergură şi rigoare de către Al. Surdu. Ținem să punctăm câteva momente constitutive ale acestui demers spiritual major printr-o ochire „esențială", zăbovind asupra a trei lucrări ce alcătuiesc jaloane principale în realizarea de facto a acestui proiect complex şi dificil.

Lucrarea *Actualitatea relației gândire-limbaj. Teoria formelor prejudicative* constituie un moment de referință pentru cine vrea să desluşească prefigurarea şi configurarea pieselor esențiale ce exprimă un sistem filosofic personal. Investigația hermeneutică a primelor capitole din *Categoriile* lui Aristotel pune în evidență relațiile specifice între entitățile existente în re, în mente şi în voce, domeniu care circumscrie relațiile prejudicative. Acest domeniu are în subordine raporturile efective dintre individual, relațional, proprietate, determinație şi expresie lingvistică.

Denumirea se spune despre obiect, fără a fi în obiect. Fiind presupusă de cea judicativă şi anterioară acesteia, relația subsistent – cuvânt poate fi numită prejudicativă sau antepredicativă. Un om poate fi galben deoarece s-a îmbolnăvit de hepatită, dar în acest caz el este galben în mod accidental sau întâmplător. În vreme ce toți chinezii sunt galbeni întrucât reprezintă rasa galbenă a speciei umane, dar nu toate rasele speciei umane sunt galbene. În mod rezonabil, Al. Surdu subliniază următoarele: „Dacă se admite că culoarea este o proprietate obiectiv-materială comună lucrurilor (corpurilor) individuale, este în aceste corpuri, atunci ea nu mai poate fi în noțiunea de corp şi nici în numele acesteia, căci nici noțiunea de corp şi nici cuvântul «corp» nu sunt colorate"[1].

Limbajul ca modalitate de exprimare se constituie la trei niveluri: a) cel prejudicativ, în care apar relațiile a fi în şi a spune despre (antepredicamente); b) cel judicativ propriu-zis, în care apare verbul copulativ a fi între subiect şi predicat (predicamente); c) cel silogistic, în care apare verbul a reveni între

[1] Al. Surdu, *Actualitatea relației gândire-limbaj*, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 1989, p. 33.

An. Inst. de Ist. „G. Barițiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. I, 2003, p. 357–366

termeni, adică cel discursiv propriu-zis sau raţionalmente. În dreaptă consecinţă, Al. Surdu relevă: „Problema cea mai importantă pentru exegetul modern este de a nu absolutiza nici unul din termenii care intervin, pentru a nu pierde din vedere mulţimea semnificaţiilor"[2]. Pentru nivelul prejudicativ, Al. Surdu introduce termenul de „subsistent", deoarece termenul de „subiect" corespunde în mod plenar celorlalte trepte ale desfăşurării cunoaşterii şi constituirii limbajului.

Subsistentul are şi el trei semnificaţii, şi anume: materia, forma şi compusul acestora, cu exemplificarea: arama pentru materie, înfăţişarea exterioară pentru formă şi întregul pentru compus. Este clar că subsistentul nu poate să însemne subiect, de vreme ce acesta îşi pierde caracteristica individualităţii în accepţie de materie şi semnifică subsistenţa în genere, substratul oricărei existenţe sau fiinţe. Proprietatea individuală este în subsistent accident particular. În calitate de accident universal Aristotel admite sufletul, care nu este nici corp, nici proprietate individuală, pare a fi mai degrabă o funcţie a corpului; entelehia mijlocind trecerea de la potenţă la act. Lucrările sale *Metafizica*, *De anima*, dovedesc indubitabil că relaţiile prejudicative sunt o componentă fundamentală a operei aristotelice, având profunde semnificaţii ontice.

Meritul lui Aristotel, în afara descoperirii relaţiilor prejudicative, este acela de a fi prezentat legătura dintre ele, mai mult, independenţa lor. Ca stări de fapt, relaţiile prejudicative se petrec independent de exprimarea lor. Stagiritul nu identifică însă relaţia prejudicativă cu propoziţia, care, de regulă, conţine verbul este. Lucrarea *Actualitatea relaţiei gândire-limbaj*, după secţiunea *Investigaţii hermeneutice*, se ocupă de *Semnificaţia logică a relaţiilor prejudicative*, pentru ca în ultima, *Concluzii general filosofice*, să ne dăm seama de prestaţia filosofică exemplară săvârşită de Al. Surdu.

Aşa cum nu există lucru individual independent de relaţia sa cu alt individual, tot aşa nici relaţionalul nu există fără entităţile prejudicative pe care le pune în relaţie. Or, entităţile prejudicative sunt relative, căci nici una nu există, ca entitate prejudicativă, decât în relaţie cu una dintre celelalte, sau chiar cu sine (cazul individualului). Posesia (încălţat, înarmat) este diferită de proprietate (casă, pământ) prin caracterul accidental şi exterior. Determinaţiile de timp şi loc sunt determinaţii circumstanţiale.

Definirea entităţilor prejudicative prin intermediul relatorilor, este în, aparţine lui, este inclus în, se spune despre, este împreună cu, este între, pune în evidenţă că nici una din formele care conţin astfel de entităţi nu este de tip judicativ, chiar dacă ambii membri ai relaţiilor sunt expresii. Se poate conchide că între formele prejudicative şi judecăţi nu există decât asemănări aparente. Prejudicativ nu pot admite că „vieţuitor" se spune despre piatră, dar judicativ pot afirma că „piatra este vieţuitoare" ceea ce înseamnă că judecata este falsă.

A ignora relaţiile prejudicative înseamnă a reduce criteriul adevărului la confruntarea nemijlocită a judecăţii cu lucrurile individuale. Confruntarea oricărei

[2] *Ibidem*, p. 42.

judecăți, pentru a-i determina valoarea de adevăr, cu realitatea la care se referă, presupune o dublă mijlocire: una obiectuală (între lucruri individuale, ca și între lucruri individuale și proprietăți comune) și una expresională (între acestea și expresiile lor lingvistice). Relațiile prejudicative obiectuale (aparține lui, este inclus în, este în, este între, este împreună cu) nu sunt perceptibile direct în existența nemijlocită. Ca și relațiile prejudicative obiectuale, cele expresionale pot constitui obiective referențiale ale judecăților.

Logica matematică vine cu o nouă versiune în tratarea problemei relațiilor prejudicative. Russell consideră că termenul *„de fapt" aparține lumii obiective*, nefiind creat de gândurile și dorințele noastre. Faptul este un fel de obiect, dar nu trebuie confundat cu acesta, întrucât circumscrie relația dintre obiect-proprietate. Wittgenstein reduce faptul la relația dintre obiecte. În acest context el face distincția dintre „fapt" și „starea de lucruri". Logica simbolică are ca punct de plecare al considerațiilor sale relațiile prejudicative. Mai mult, capitolele sale fundamentale (logica predicatelor, relațiilor, claselor) se deosebesc tocmai în funcție de specificul relațiilor prejudicative.

Formele ontice le preced pe cele prejudicative, iar cele judicative succed celor prejudicative. *Subsistența* nu poate fi identificată cu materia fără formă, cu toate că ea nu constituie încă o stare de fapt. Se dovedește, consideră în mod temeinic Al. Surdu valorificând unele contribuții neglijate ale Stagiritului, contrar lui Wittgenstein, conform căruia obiectele care alcătuiesc substanța lumii sunt simple și reprezentate abia de propoziții, că proprietățile materiale aparțin obiectelor nu numai înaintea actelor judicative, *ci chiar înaintea celor prejudicative.*

Subsistența, un concept filosofic de maximă generalitate, pentru faptul de a fi o substanță comună oricărei existențe, adică substratul primar al *ec-sistenței*, a ceea ce apare și se manifestă prin lumea cronospațială, este transcendentă, neputând fi cunoscută prin mijloace intelectiv-perceptive, *constituie deopotrivă garantul obiectiv, primordia ecsistenței și ființei.* Al. Surdu propune în acest moment câteva disocieri esențiale care străbat întreaga sa gândire filosofică de primă linie: a) distincția dintre obiectul în sine (*eonul pur*) ce nu poate fi caracterizat nici măcar prin determinații negative, și obiectul de cunoscut sau al senzației (*esteton*) și al gândirii (*noeton*); b) distincția dintre obiectul în sine, ce depășește limitele experienței, deși determină fenomenele, și *noumenele*, care și ele sunt determinate și anume numai prin formele intelectului.

Unda seismică, de reabilitare a gândirii dialectico-speculative, s-a înfiripat din cuprinsul secțiunii a treia *Concluzii general-filosofice* a lucrării publicată în 1989 *Actualitatea relației gândire-limbaj*, ca să ajungă la o culme nebănuită inițial prin lucrarea *Gândirea speculativă* apărută în mod premonitor la început de mileniu trei. Principiul vaselor comunicante funcționează, se subîntinde, când este vorba de conceperea și constituirea unui edificiu filosofic de substanță. Ținând seama de disocierile anterioare, Al. Surdu conchide în mod justificat: „Aceasta înseamnă că despre noumene ca atare nu se poate spune, ca despre obiectele în

sine, că sunt transcendente, adică sunt dincolo de existență, unde subsistă într-un mod necunoscut nouă, ci numai despre intelect se poate spune că transcende, trece dincolo de sensibilitate, dar fără să ajungă undeva, pe vreun anumit tărâm"[3].

Din această perspectivă a obiectului, trebuie marcată și distinsă nu numai subsistența, căreia îi corespunde *eonul* (obiect în sine), de existență, căreia îi corespunde *estetonul* (obiect al percepției sensibile), ci și ființa, căreia îi corespunde *noetonul* (obiect al gândirii). Domeniul existenței nu se reduce la individual. Relațiile prejudicative dintre entitățile individuale sunt stări de fapt existențiale propriu-zise. „Neavând o existență propriu-zisă, ele (relațiile prejudicative – n.ns.) pot fi considerate că mai degrabă sunt decât există"[4]. Ceea ce le determină nu mai ține de domeniul existenței, ci al ființei propriu-zise. Domeniul ființei rămâne caracterizabil prejudicativ prin *dicitur de.*

Existența este câmpul stărilor de fapt a relațiilor prejudicative interfactuale, *ființa* este câmpul relațiilor prejudicative non-interfactuale, care implică esența, quidditatea, universalul, în rezumat entități exprimabile. Esența se exprimă prin toate atributele neaccidentale, iar quidditatea numai prin două dintre acestea, respectiv prin genul proxim și diferența specifică. Esența ca noțiune are o sferă mai mare decât quidditatea. Ea cuprinde totalitatea proprietăților pe care trebuie să le aibă individualul pentru a fi ceea ce este. *Lumea* nu este numai totalitatea unor fapte petrecute deja, *ci este mai degrabă imaginea petrecerii faptelor*, procesul instituirii și destituirii stărilor de fapt, care, în permanenta lor schimbare, nici nu mai pot fi numite stări, *ci procese.*

Puntea de trecere sau veriga intermediară între aprofundarea relației gândire-limbaj și reabilitarea gândirii dialectico-speculative o constituie nu întâmplător *Pentamorfoza artei.* Lucrarea ne propune *ab initio* două premise: deosebirea dintre filosofia artei și estetică și verificarea de facto a „pentamerului" pe teritoriul creației artistice. Aceasta nu constituie rodul bunului plac, al unui subiectivism necontrolat, dominat de hazard și capricii, ci se structurează în funcție de norme proprii fiecărui domeniu al artei.

Asistăm la o schimbare de perspectivă, se trece, de la sistemul referențial subsistent-cuvânt, cu implicantele sale fundamentale (subsistență, existență și ființă) la un alt sistem referențial, acela al raportărilor dintre subiectul cunoscător și produsele, creațiile sale, schimbare de perspectivă, proces care readuce în prim plan necesitatea examinării atente a facultăților de cunoaștere (intelect, rațiune, speculație) și a metodelor utilizate (rămânând oarecum uitată sau chiar neglijată dialectica speculativă și virtuțile sale).

Dialecticitatea realului, caracterul eterogen și contradictoriu al acestuia, îmbracă forme din ce în ce mai complexe, de la opozițiile reale, parcurgând triade și tetrade, până la manifestarea pentadei ca expresie a manifestărilor spirituale cele mai elevate, un asemenea moment exponențial constituindu-l opera de artă. Forma

[3] Alexandru Surdu, *Gândirea speculativă*, București, Edit. Paideia, 2001, p.79.
[4] Idem, *Actualitatea relației gândire-limbaj*, ..., p.175.

corpului uman, structura şi funcţiile sale, sunt marcate profund de reprezentarea pentadică. *Pentamerul*, după pitagoreici, remarcă Al. Surdu, reprezintă un simbol al sănătăţii şi frumuseţii, al interiorului şi exteriorului fiinţei umane.

Tragedia antică reprezintă o culme a creaţiei artistice neegalată până în prezent. Ea se compune din cinci arte diferite: (1) poezia, care constituie textul tragediei; (2) jocul dramatic al actorilor; (3) muzica vocală a corului; (4) muzica instrumentală interpretată la flaut; şi (5) dansul. Pentamerul este iterativ atât în ce priveşte structura de compoziţie cât şi elementele dramatice ale subiectului tragediei antice. Forţele puse în joc nu se identificau cu personajele, ci reprezentau forţe oarecum îndreptăţite (confruntarea dintre uman şi divin, vremelnic şi etern, libertate şi destin etc.), chiar dacă nu erau egale între ele. Efectele terapeutice ale tragediei antice (catharsis-ul, purificarea) prin generarea sentimentelor de spaimă, teamă, milă, omenie, au constituit corolarul afirmării plenare a acestui gen artistic.

Trecerea de la tragedia antică, o culme încă neegalată a culturii elene, la analiza dramelor pasionale shakespeariene, are în vedere conform interpretării lui Al. Surdu, caracterele personajelor, unicitatea exemplară a trăirilor acestora, pornind de la teoria lui K. Leonhard despre „personalităţile accentuate". Teatrul englez, continuator al moralităţilor medievale renunţă la mască. Fără mască un personaj poate să se comporte ca un om real; în funcţie de împrejurări, în funcţie de caracterul propriu. Reflecţiile asupra dramelor pasionale shakespeariene: Hamlet (răzbunarea), Romeo şi Julieta (iubirea), Othelo (gelozia), Macbeth (grandoarea) şi Richard al III-lea (ambiţia), relevă calităţile şi slăbiciunile psihismului uman, înfiriparea, cristalizarea, potenţarea şi înteţirea acestora, pot să ducă fie la înălţare, fie la degradare şi distrugere. Sentimentele prin intensificare predominant telurică devin patimi, care duc la degradare şi descompunere, pe când dacă sunt călăuzite de idealuri devin pasionante şi duc la o spiritualizare mobilă. În acest sens, Camus conchide că solidarizarea întru suferinţă poate să devină activă, pe când pornirile meschine duc la prăbuşire.

Prăbuşirea personajelor în cazul dramelor pasionale shakespeariene le apropie, dar şi le distinge clar de tragediile antice, şi anume, intenţia autorului, de a înălţa sentimentele umane până la forma lor ideală. Sentimentul ideal îşi dobândeşte valenţe universale care nu corespund nimicniciilor, impurităţilor şi adversităţilor vieţii, într-un cuvânt nu se poate justifica individualul, dar îl poate salva sau eventual mântui. Idealul transcende realul, personajele nu pot întruchipa perfecţiunea. Idealul presupune identificarea personajului cu sentimentul devenit pasiune. Finalmente, operele de artă alcătuiesc, în ansamblul lor, un domeniu distinct al realităţii, un domeniu autonom, neprecedat de vreun altul, şi care poate fi studiat ca atare. Specificul fiinţării operei de artă este acela de a fi cumva, de a se arăta într-un anumit fel sau de a se putea imagina într-un anumit mod. În operele de artă în mai mare măsură decât cunoştinţele sunt puse în joc modalităţile de manifestare, mereu şi mereu altfel, ale binelui, dreptăţii şi libertăţii. Arta ilustrează pentada de aur a dreptei filosofări.

Comparativ cu lucrările anterioare, *Gândirea speculativă* reevaluează şi resemnifică unii termeni împrumutaţi din logică (*antitetica*, *antiologie*, *autologie*) şi alţii expediaţi înainte de vreme în „şopronul cu rechizite metafizice" (dialectica, speculaţia) analizând momente de referinţă din gândirea filosofică universală (Platon, Kant, Hegel) şi cea naţională (Blaga, Noica şi Florian). Ţinând seama de modalităţile de constituire şi manifestare ale limbajului (*in re*, *in mente*, *in voce*), Al. Surdu circumscrie într-o manieră sintetică facultăţile la care recurge subiectul cunoscător (intelect, raţiune, speculaţie) pornind de la sporul de cunoaştere adus de ştiinţele exacte şi socio-umane.

Astfel „Dacă prin intelect se înţelege gândirea intuitivă, practică, folositoare în lumea înconjurătoare cu referinţă directă la lucrurile individuale şi relaţiile dintre acestea, cu aplicaţii în lumea modernă la domeniul tehnicii, la anorganic şi solid, iar în ştiinţe, la aspecte matematice şi de calcul, fiind exprimabilă în simboluri şi formule, iar prin raţiune se înţelege gândirea discursivă, judicativă şi demonstrativ-argumentativă, ambele bazate pe legile identităţii şi noncontradicţiei, atunci este evident că dialecticul şi speculativul sunt diferite atât de intelect, cât şi de raţiune"[5].

De pe această poziţie teoretică are loc incursiunea de explorare şi valorificare a virtuţilor pe care ni le propune metoda dialectico-speculativă şi valenţele perene ale speculaţiunii fără a se recurge la nici o pereche de ochelari fie ei hegelieni sau de altă provenienţă. Ca atare, două tendinţe care acţionează în sens contrar nu se contrazic una pe cealaltă, ci se opun una celeilalte. Opoziţia este sursa oricărei antitetici. Dialectica este reflexul logic al antiteticii din domeniul ontic (al naturii şi societăţii).

Termenul de dialectică are în filosofia contemporană mai multe sensuri. O accepţie importantă este aceea de metodă general filosofică opusă metodei metafizice. Locul termenului de dialectică este tot în domeniul logico-lingvistic. *Dacă antitetica este teoria opoziţiei, dialectica este teoria contradicţiei*, fie că vorbim de dialectică pozitivă, negativă, fie de dialectică subiectivă, obiectivă etc. Respingerea enunţurilor contradictorii şi utilizarea lor sub formă demonstrativ-argumentativă îi conferă lui Zenon titlul de inventator al dialecticii şi anume în sens negativ.

Eleaţii nu numai că au respins contradicţia, dar au şi absolutizat identitatea. Nu numai existenţa trebuie gândită în nemişcare, unitate şi neamestec, ci şi gândirea. Adepţii dialecticii negative ajungeau la reducerea judecăţilor la forme tautologice de tipul A este A şi B este B, ceea ce înseamnă anularea actului judicativ. Aristotel îl desemnează ca reprezentant al acestei anomalii pe Antistene (Ceva nu se poate spune despre altceva, ci numai unul despre acelaşi). Menirea dialecticianului spre deosebire de sofist, este aceea de a distinge în permanenţă adevărul de fals sau numai de ceea ce este numai în aparenţă adevărat, cu scopul, evident de a menţine adevărul şi a exclude falsul.

[5] Idem, *Gândirea speculativă*, ..., p. 312.

Dialectica speculativă începe cu Platon. Acesta distinge gândirea despre lucruri de gândirea pură sau invers, gândirea pură față de gândirea despre lucrurile sensibile. Genurile supreme sunt idei-forme în care se oglindesc sau se reproduc (*speculum* = oglindă, reproducere) lucrurile sensibile, ceea ce îndreptățește calificativul de speculativ. La Platon ideile sunt mai multe şi nu se produc una pe cealaltă. Ele diferă de lumea lucrurilor sensibile în calitate de prototipuri.

Domeniul speculativului platonic nu este nici dialectic, nici antitetic. Raportul de contrarietate dintre genurile supreme este însă diferit atât de raporturile dintre enunțuri (de contradicție), cât şi de cel dintre lucruri şi fenomene (de opoziție). Ființa nu se divide în mişcare şi repaus, ea are în subordine acelaşi şi altul. Mişcarea se leagă de altul, repausul se leagă de acelaşi. Mişcarea şi repausul revin indirect, prin participarea şi amestecul genurilor, ființei. Antiologia circumscrie raportul de contrarietate în cazul genurilor supreme la Platon (ființă, mişcare, repaus, acelaşi, altul).

„Participarea" aceasta, „revenirea", „amestecul" sau „comunitatea" genurilor supreme nu au nimic comun cu participarea lucrurilor sensibile la idei, căci genurile supreme nu pot fi modele sau prototipuri unele pentru celelalte. Ele sunt ceea ce sunt numai în raportarea lor unele la altele. La fel ca reflectarea unei păduri în oglinda apei unui râu, speculativul ca atare, întoarce lumea pe dos. Pentru eleați nu era decât ființa, pentru Platon este şi ființa, dar şi neființa, adică altceva decât ființa. Antilogia platoniciană nu e străină nici de heracliteism, nici de eleatism, dar se diferențiază de acestea printr-o dublă relativizare a acestora într-un domeniu propriu şi anume în cel speculativ. Această scrutare a înlănțuirii gândirii filosofice platoniciene până la desluşirea cheii de boltă a construcției sale filosofice este singulară în exegeza românească.

Dacă intelectul presupune o anumită acțiune asupra stărilor de fapt pe care le intuieşte, iar rațiunea pretinde întotdeauna condiții ale condiționatului; o anumită contemplație a lucrurilor sensibile pe care le reflectă, speculațiunea, de la speculum, oglindire, reproducere, se referă la totalități infinite şi procese cu începuturi şi sfârşituri transcendente, o anumită meditație asupra acestora. Poteca speculativă dibuită de Platon e continuată de către Kant într-o manieră rezervată, critică, circumspectă, ceea ce îl duce la practicarea unei gândiri dialectice negative.

În cuprinsul existenței nu se poate şti cât de departe pătrunde observația şi analiza fenomenelor în timp. Transcenderea ca proces al depăşirii şi ca trăsătură majoră a gândirii filosofice propriu-zise, poate să vizeze mai multe tipuri de transcendență. La Kant avem de-a face în principal cu două tipuri de transcendență: una relativă, naturală, şi una absolută, transnaturală. Prima este acceptabilă, fiind un fel de extindere a cunoaşterii spre zone necunoscute. În schimb, Kant respinge transcendența absolută, transnaturală, care ține de obiectul în sine însuşi.

Din pricina acestei probleme Kant a fost considerat un filosof antispeculativ şi antidialectician. Ceea ce nu înseamnă însă că, cel puțin în sens negativ, nu putem gândi corect această transcendență absolută. La Kant ca şi la Aristotel, subsistența

devine un fel de cauză a existenței. Noumenul are la Kant sens total negativ, spre deosebire de obiectul în sine însuşi, care totuşi subsistă. Conceptele se referă la ceea ce este condiționat experimental, pe când ideile se referă la necondiționatul transcendent. Ideea se ridică la totalitatea absolută. Ea este a necondiționalului tot aşa cum este a omului obişnuit. Ea este despre totalitatea condițiilor (suflet, lume, Dumnezeu). Ideile nu pot avea o utilizare constitutivă. *Ele au mai mult o determinare de factură dialectico-speculativă şi apofatică.*

Transcenderea este posibilă ca lărgire a orizontului, adică extensiv şi în direcția clarificării profunzimilor lumii materiale, adică intensiv. Indiferent, în ce mod am realiza transcenderea, extensiv sau intensiv, fatalmente ne izbim de aceleaşi dificultăți ale nedeterminatului sau necondiționatului, un prag greu surmontabil, dacă nu chiar imposibil. Obiectul în sine e cauza fenomenului, acel ceva care determină apariția fenomenului, pe când noumenul este efect al conceptului, reprezentarea lui rămâne goală şi nu foloseşte la nimic. Kant reduce numărul ideilor la trei: suflet, lume, Dumnezeu. Fapt care determină aspectele metodei dialectico-speculative triadice. Înaintarea de la cunoaşterea-de-sine la cunoaşterea lumii şi de la aceasta la ființa supremă pare asemănătoare înaintării logice a raționii de la premise la concluzie. Kant a presimțit gândirea speculativă, dar el nu a aplicat schema triadică (*teză – antiteză – sinteză*).

Hegel admite o rațiune absolută care se face pe sine, după propriile sale principii, înfățişându-se ca lume şi transformându-se apoi, prin intermediul omului, în spirit. Rațiunea aceasta făcătoare de lume este, şi la Hegel, Dumnezeu însuşi. Cu deosebirea față de creştinism că El nu mai este transcendent, nu mai este dincolo de lume, ci este propria sa creație. Hegel vorbeşte despre o altfel de rațiune care înglobează şi intelectul, ca moment al identității cu sine a conceptelor filosofice; un fel de rațiune negativă, care să presupună contradicția între concepte, cât şi între obiecte şi fenomene, şi o rațiune pozitivă care să cuprindă sinteza contrariilor. Este vorba de „logica speculativă".

Al. Surdu ține seama de faptul că filosofia poate să piardă teren dacă nu-şi exersează şi rafinează întreg repertoriul conceptual în funcție de complexificarea datelor lumii reale, de mersul şi asumările imprevizibile ale cunoaşterii ştiințifice. În acest context, metoda dialectică pentru a răspunde provocărilor trebuie să renunțe la aplicarea schemelor triadice rigide şi să fie aplicată cu discernământ. Modalitatea de acțiune a rațiunii umane, numită şi Idee, se face la Hegel, prin aşa-numita „dialectică triadică": teză, antiteză şi sinteză, atât în domeniul logicii, cât şi al naturii şi al spiritului. Ceea ce i s-a reproşat lui Hegel a fost tocmai această absolutizare a triadei. El a încercat să înglobeze totul în sistemul său.

Reiese astăzi necesitatea unei metode dialectico-speculative de gândire pentru interpretarea fenomenelor cu care se confruntă omenirea, găsirea unui liant între fenomenele, în aparență, cu totul disparate (între fizică şi psihologie, de exemplu) *şi alcătuirea unui tablou unitar din care să nu lipsească, firește, imaginea omului şi a intereselor sale.* Transcenderea, trecerea dincolo de lume, în

extensiune, ca şi de micimea particulelor sale ultime, în intensiune, presupune introdeschiderea înspre profunzimile psihismului uman, valorificarea resurselor nebănuite ale acestuia, a energiilor creatoare sufleteşti, care să ţină seama de bioritmuri, de funcţionarea organismului uman ca întreg, de asigurarea consonanţelor în ce priveşte trăirile sufleteşti, de evitare a disonanţelor, a psihozelor şi stresurilor năucitoare, de stopare a disipării inutile a acestui fluid misterios ce ne însufleţeşte actele creatoare.

Speculaţiunea este o facultate a gândirii omului, ca şi intelectul şi raţiunea, şi are limitele ei. *Transcendenţa poate fi gândită numai dialectico-speculativ, indiferent dacă este considerată divină sau nu.* Edificarea unui sistem filosofic în momentul de faţă, cât şi de puţin demn de luat în seamă, ca şi a unuia de primă mărime, necesită descifrarea unui „nod conceptual" de neocolit după Al. Surdu, intercondiţionarea şi interpotenţarea dintre subsistenţă, existenţă, fiinţă şi transcendenţă. Descifrare care nu este posibilă dacă nu ţinem seama de modalităţile de constituire ale limbajului datorită gândirii la trei nivele distincte: a) prejudicativ; b) judicativ şi c) justificativ. Acest cumul de probleme sau problematică traversează deopotrivă istoria gândirii filosofice universale şi naţionale, mersul şi înaintarea cunoaşterii ştiinţifice actuale precum şi cel al creaţiei artistice şi nu în ultimul rând această problematică o regăsim şi în marile religii ale lumii sau în preocupările teologilor.

În această ordine de idei, Al. Surdu precizează „Teologia nu se confundă cu religia, după sum nici filosofia nu se confundă cu metafizica"[6]. În mod legitim, Al. Surdu consideră interpretarea dialectico-speculativă ca fiind singura adecvată fenomenului religios. Filosofia şi religia sunt domenii relativ autonome, relaţiile lor sunt de proximitate. Ele nu sunt doar maniere diferite de a trata acelaşi lucru, maniere care s-ar putea dovedi superioare sau inferioare. Domeniul lor de referinţă este altul deşi nu întru totul diferit. Este vorba de transcendenţă şi diferitele sale accepţii, nu numai teologice, ci şi filosofice. Este vorba de aspecte diferite ale transcendenţei, ale legăturii acesteia cu existenţa, cu omul ca existent preferenţial, la sensul legăturii dinspre sau spre transcendenţă.

Orice fiinţă umană are năzuinţa de a-şi depăşi propria sa condiţie, de a se depăşi pe sine şi pe alţii, de a trece de limitele lumii mărginite în care trăieşte. Este vorba nu numai de dorinţa spre mai bine, ci mai ales spre altceva. Situaţia prezentă pare să-i dea dreptate lui Blaga: printr-o cunoaştere exactă şi mai profundă în loc să ne eliberăm de misterele transcendenţei, le potenţăm şi chiar le adâncim. Existenţa relativă (*ens ab alio*), o presupune pe cea absolută (*ens a se*). Problema transcendenţei a depăşit starea de simplă năzuinţă, de trăire sau „tatonare" individuală. Propria noastră cunoaştere în expansiune, ne obligă să transcendem existenţa reală spre tărâmul subsistenţei.

În vreme ce teoria generală a sistemelor şi cibernetica sunt teorii ale organizării, sinergetica este teoria autoorganizării. Din această perspectivă

[6] *Ibidem*, p. 142.

„Personalitatea umană este un suprasistem dinamic şi complex, deschis şi introdeschis, care se autoorganizează prin combinarea sincronică şi creatoare a unui mare număr de sisteme şi subsisteme dotate cu retroacţiune: sistemul cognitiv, cel motivaţional-afectiv, cel volitiv sau cel atitudinal"[7]. Omul trăieşte şi acţionează într-un sistem socio-cultural (cu arhetipuri specifice) şi este în rezonanţă cu sistemul cosmic şi cel cuantic. Transcenderea este procesul prin care omul accede la transcendent, iar cosmizarea este demersul omului spre dobândirea armoniei interioare prin intrare în rezonanţă cu ritmurile armonice ale universului exterior.

Prin procesul transcendenţei pe şi la nivele diferite ale realităţii, cunoaşterii şi acţiunii ne raportăm la marele tot, permanenţă a spiritului filosofic ce ia act de sine şi încearcă să se justifice şi să ne justifice faţă de această instanţă superioară. Prin reabilitarea metodei dialectico-speculative, a cărei structură poate fi una pentadică, Al. Surdu ne propune un asemenea pariu existenţial de confruntare cu transcendenţa, opera sa filosofică de până acum depunând mărturie clară în acest sens, sens care se poate pierde doar în infinitul valorii.

[7] *Ibidem*, p. 166.